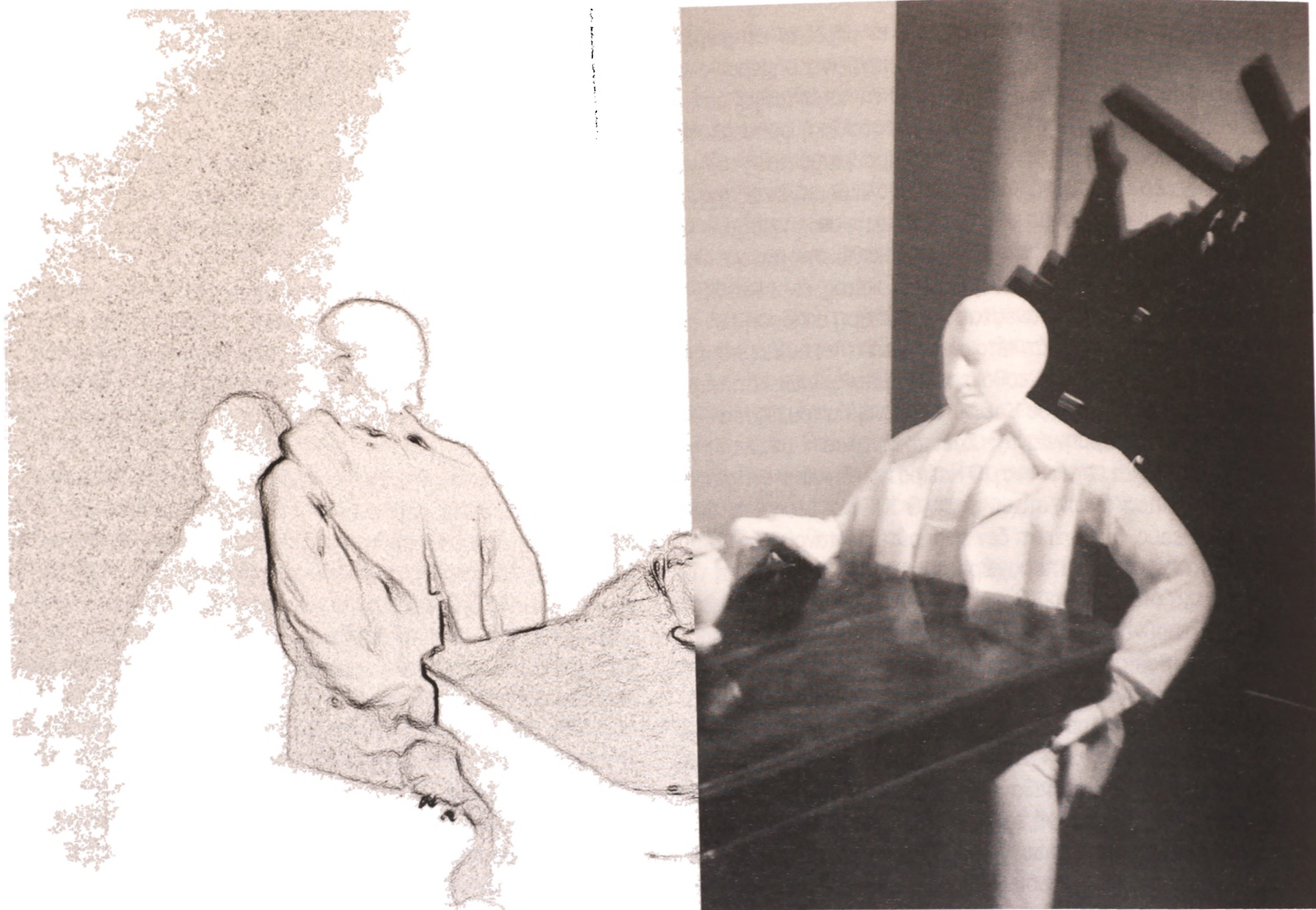

ΝΑ ΔΙΕΥΡΥΝΟΥΜΕ ΤΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΒΟΥΛΑΚΟΣ

ΦΑΚΕΛΛΟΣ: ΚΡΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Ο Κωνσταντίνος Καβουλάκος διδάσκει κοινωνική και πολιτική φιλοσοφία στο Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Ο τόμος *Κριτική θεωρία: Παράδοση και προοπτικές* (επιμέλεια: Κ. Καβουλάκος, νήσος, Αθήνα 2003) αποτελεί προσπάθεια αντικειμενοποίησης μιας νέας πραγματικότητας. Όπως τονίστηκε από πολλές πλευρές στην παρουσίασή του (Ινστιτούτο Γκαίτε, Αθήνα, 24/2/04), το βιβλίο αυτό είναι μια σαφής ένδειξη της ποιοτικής μεταλλαγής που έχει συντελεστεί σε ό,τι αφορά την ανάπτυξη της επιστημονικής έρευνας στο πεδίο της κριτικής θεωρίας στη χώρα μας (κατ' αρχάς με τη στενή έννοια της «κριτικής θεωρίας» της λεγόμενης «σχολής της Φρανκφούρτης», αλλά ενδεχομένως και με την ευρύτερη έννοια μιας αδογμάτιστης κοινωνικής κριτικής, στην παράδοση που εκκινεί από τους αριστερούς εγγελιανούς του 19^{ου} αιώνα).

Για όσους παρακολουθούν την ελληνική συζήτηση γύρω από την κριτική θεωρία διαφαίνεται με καθαρότητα το γεγονός ότι έχει δημιουργηθεί πλέον ένας αρκετά ευρύς κύκλος ανθρώπων με επαρκή θεωρητική και επιστημονική κατάρτιση, οι οποίοι μπορούν να δώσουν μια ουσιαστική συμβολή, όχι μόνο στην ανάπτυξη του κριτικού προβληματισμού στην Ελλάδα, αλλά ακόμα και στη σχετική διεθνή συζήτηση. Και βέβαια αυτός ο κύκλος δεν περιλαμβάνει μόνο όσους συγγραφείς και ερευνητές συνέβαλαν στον εν λόγω τόμο. Η αναγνώριση

της νέας αυτής κατάστασης της έρευνας σχετικά με την κριτική θεωρία βρίσκεται στη βάση τούτου του εκδοτικού εγχειρήματος, που θέλει να συνεισφέρει στο συντονισμό των προσπαθειών των ερευνητών της κριτικής θεωρίας. Το εύρος και το βάθος των ήδη αναπτυγμένων σχετικών επεξεργασιών και προβληματισμών είχαν γίνει φανερά στην εκδήλωση που διοργάνωσαν οι εκδόσεις «Αλεξάνδρεια» στο Ινστιτούτο Γκαίτε το φθινόπωρο του 2001, καθώς και σε μια σειρά ομιλιών που έγιναν την ίδια περίοδο στο πλαίσιο του διαρκούς σεμιναρίου που διευθύνει ο Κοσμάς Ψυχοπαίδης. Από αυτούς τους δύο χώρους συζήτησης προήλθε ένα πρώτο υλικό, το οποίο στη συνέχεια διευρύνθηκε και προσαρμόστηκε στις ανάγκες του τόμου.

Οι τρεις από τις τέσσερις ενότητες του τόμου αναφέρονται στο πρώτο ήμισυ του τίτλου, δηλαδή στην παράδοση της κριτικής θεωρίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τα κείμενα που συμπεριλαμβάνονται σ' αυτές δεν διαπερνώνται επίσης από αγωνία για το μέλλον της. Σε ό,τι αφορά αυτό το κομμάτι της ιστορικής ανασυγκρότησης της κριτικής θεωρίας, η διάρθρωση του τόμου είναι διπλή: χρονολογική και θεματική. Έχουμε δηλαδή εδώ να κάνουμε με μια αναδρομή στη «σχολή της Φρανκφούρτης», η οποία ακολουθεί τη χρονολογική σειρά της ανάπτυξης της κριτικής θεωρίας από το πρώιμο έργο του Χορκχάιμερ μέχρι την επικοινωνιακή θεωρία του Χάμπερμας, παρακολουθώντας συγχρόνως τις μετατοπίσεις στον θεμελιωτικό προβληματισμό της. Τα κείμενα έχουν έτσι κυρίως φιλοσοφικό προσανατολισμό – μόνο παρεμπιπτόντως θίγονται άλλες, επιμέρους πτυχές της κριτικής θεωρίας. Αυτός είναι άλλωστε ο λόγος που οι βασικές αναφορές περιορίζονται στους φιλοσοφικούς πρωταγωνιστές της: Χορκχάιμερ, Αντόρνο, Χάμπερμας. Το νήμα που συνέχει μεταξύ τους τα κείμενα και τις ενότητες είναι το βασικό πρόβλημα κάθε κριτικής θεωρίας, το πρόβλημα της έλλογης θεμελίωσης ενός κριτηρίου για την ορθή εναρμόνιση του γενικού με το επιμέρους/ιδιαίτερο, του όλου με το μέρος, της κοινωνίας με το άτομο κ.λπ., ενός κριτηρίου που μπορεί να χρησιμοποιηθεί στη συνέχεια για την κριτική της δεδομένης κοινωνικής πραγματικότητας, την κριτική των κατεστημένων κοινωνικών σχέσεων εξουσίας.

Όλα τα κείμενα που περιλαμβάνονται στον τόμο είναι πρωτότυπα. Στο πρώτο μέρος, οι συμβολές των Γεράσιμου Κουζέλη, Γκόλφω Μαγγίνη και Ανδρέα Μιχαλάκη ανασυγκροτούν κριτικά την προβληματική της «γενικής υποκειμενικότητας» και του αξιακού καθορισμού της κριτικής θεωρίας στο πρώιμο, μεσοπολεμικό θεωρητικό εγχείρημα του Χορκχάιμερ. Στο δεύτερο μέρος, οι Φώτης Τερζάκης, Γιώργος Σαγκριώτης και Φωτεινή Βάκη παρακολουθούν το πώς αντιμετωπίστηκε μεταπολεμικά το πρόβλημα της σχέσης γενικού και ιδιαίτερου από τον Αντόρνο στο πλαίσιο μιας φιλοσοφικής αυτοκριτικής του λόγου ως κυριαρχίας επί του μη-ταυτού. Στο τρίτο μέρος, οι Γιώργος Ξηροπαϊδης, Αλίκη Λαβράνου και Γιώργος Δαρεμάς εξετάζουν την επικοινωνιακή στροφή που επιτέλεσε ο Χάμπερμας προκειμένου να αποφύγει ό,τι ο ίδιος διέβλεψε ως τα «αδιέξοδα» της «παλαιάς κριτικής θεωρίας» και να θεμελιώσει μια μη εργαλειακή, μη κυριαρχική έννοια του (επικοινωνιακού) λόγου. Τέλος, στο τέταρτο μέρος οι συμβολές των Άλμπρεχτ Βέλμερ, Κωνσταντίνου Καβουλάκου και Κοσμά Ψυχοπαίδη διερευνούν από τρεις διαφορετικές σκοπιές τις σημερινές προοπτικές της κριτικής θεωρίας: από μια σκοπιά πιστή στον Χάμπερμας, από τη σκοπιά της διόρθωσης του Χάμπερμας μέσω θεωρήσεων της παλαιάς κριτικής θεωρίας και, τέλος, από

τη σκοπιά μιας συνολικής κριτικής αποτίμησης και αναδιατύπωσης της κριτικής θεωρίας ως κανονιστικής θεωρίας των περιεχομενικών αξιών.

Οι κριτικές που διατυπώνονται σε ολόκληρο τον τόμο υποδεικνύουν τελικά μια ορισμένη σύγκλιση των περισσότερων συγγραφέων στην εκτίμηση ότι η επανοικειοποίηση της παράδοσης της κριτικής θεωρίας υπό το πρίσμα του παρόντος και ενός σκοπευόμενου μέλλοντος επιβάλλεται ενόψει των νέων θεωρητικών και πρακτικών καθηκόντων που θέτει η σύγχρονη πραγματικότητα. Λανθάνει δηλαδή στα κείμενα του τόμου η πεποίθηση ότι διαφαίνεται σήμερα μια εξάντληση του παραδείγματος της επικοινωνιακής κριτικής θεωρίας, το οποίο υπήρξε εν πολλοίς κυρίαρχο στο χώρο κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, και έτσι ανοίγεται ένα ευρύ πεδίο έρευνας στην κατεύθυνση της αναδιατύπωσης του ή και της υπέρβασής του. Ακριβώς επειδή το υλικό αυτό θα πρέπει να θεωρηθεί ως μέρος μιας συλλογικής ερευνητικής διαδικασίας και συζήτησης σχετικά με μια τέτοια προοπτική, η παρουσίασή του στο Ινστιτούτο Γκαίτε πήρε τη μορφή μιας ανοικτής εκδήλωσης-συζήτησης για την κριτική θεωρία εν γένει. Με αυτόν τον τρόπο θελήσαμε να υπογραμμίσουμε το γεγονός ότι η έκδοση αυτή θα πρέπει να θεωρηθεί ως ένα πρώτο βήμα στο άνοιγμα ενός διαλόγου. Μέρος των παρεμβάσεων των συγγραφέων σε αυτή την εκδήλωση-συζήτηση δημοσιεύεται εδώ, με την ελπίδα ότι με αυτόν τον τρόπο γίνεται ένα μικρό βήμα περαιτέρω διεύρυνσης μιας συζήτησης που έχει ήδη ανοίξει.